

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРИ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовується думка автора про те, що в основу виховної роботи з формування етики спілкування у молодших школярів мають бути покладені сучасні педагогічні технології, а також ідея цілісності виховного процесу, що реалізується шляхом застосування комплексного підходу.

In the article, the opinion of author is grounded that in basis of an educational work from forming of intercourse ethics in junior schoolboys must be fixed the modern pedagogical technologies, and also the idea of integrity of the educational process which is realized by application of complex approach.

Сучасне покоління живе в епоху зростання ролі особистості як творця соціального середовища і творця самої себе. Прагнення індивіда бути активно причетним до своєї історичної і особистісної долі, до самореалізації зумовлене не лише ускладненням світу та значним підвищенням його динамізму, але й зростанням потреб сучасної людини, яка піднялася на якісно вищий щабель соціокультурного розвитку відносно попередніх поколінь.

Кожній людині так чи інакше властива потреба у спілкуванні, налагодженні соціальних контактів. Тож справедливим, на наш погляд, є твердження про те, що якість соціального життя людини залежить від характеру її спілкування з іншими людьми. Задоволення від спілкування позначається на психологічному благополуччі учасників комунікативного процесу, тоді як постійне незадоволення соціальними контактами й міжособистісними стосунками, самотність призводять до поганого настрою, депресії, зниження активності й зрештою – до погіршення здоров'я [4: 315].

Мета статті: з'ясувати особливості формування етики спілкування у молодших школярів.

Проблеми спілкування, його специфіка, багатофункціональність, єдність спілкування й діяльності людини знайшли широке відображення в наукових працях учених-психологів, педагогів, серед яких Б. Ананьєв, Г. Андреева, А. Деркач, В. Знаков, Є. Ісаєв, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, А. Панфілова, А. Реан, С. Рубінштейн, Є. Руденський, В. Слободчиков та ін.

Під вихованням ми розуміємо систему цілеспрямованих, педагогічно організованих взаємодій дорослих і дітей та дітей один з одним. Саме в такій особистісній взаємодії відбувається зміна мотиваційно-ціннісної системи особистості, виникає можливість репрезентувати дітям соціально значущі норми і способи поведінки.

Серед чинників, які безпосередньо впливають на формування особистості, розвиток у неї різноманітних якостей, що характеризують її як істоту соціальну, одне з важливих місць належить спілкуванню.

Прагнення до спілкування притаманне дитині від народження. Спочатку – це дотики, посмішка, вираз очей; потім перші слова й речення, на які малюк прагне почути відповідь, отримати реакцію. Подальший розвиток цієї здібності відбувається безпосередньо у процесі спілкування з батьками, однолітками. Із вступом до школи коло міжособистісної взаємодії, а отже, і спілкування, значно розширюється. Однак, як засвідчують результати досліджень, навички культури спілкування, формування відповідних норм і правил його реалізації, за рідкісним винятком, випадають з поля зору вихователів, що негативно позначається на формуванні особистості, обмежує можливості встановлення та підтримання контактів з іншими людьми, знижує дієвість інших чинників, які впливають на її становлення та соціалізацію, на підготовку до виконання різноманітних ролей у суспільстві та власній життєдіяльності.

Отже, міжособистісні взаємини, до встановлення й розвитку яких прагне людина, неможливі без спілкування. Водночас і саме спілкування немислиме без взаємного визнання свободи й унікальності, гідності й суверенності тих, хто спілкується.

Зважаючи на особливості молодшого підліткового віку, помітне місце серед різних сфер комунікації посідає спілкування з однолітками. Його значення зумовлюється тим, що такі взаємини становлять специфічний канал одержання інформації, завдяки якому учень має можливість пізнати значний обсяг інформації, за якою йому не хочеться звертатися до дорослих або дорослі самі не вважають за необхідне розмовляти з дітьми на ті чи інші теми.

Шкільний клас – найважливіша група приналежності учня молодшого шкільного віку. Водночас треба зважати на те, що такий офіційно організований колектив – неоднозначне явище. З одного боку, воно проектується дорослими і розвивається під їх прямими і непрямими, безпосередніми або опосередкованими впливами. З іншого – класний колектив розвивається спонтанно, адже спілкування і взаємодія між його членами відбуваються не лише згідно зі встановленими нормами. Ця двоякість зумовлює певну структуру класу: формальний її компонент детермінується заданою, запрограмованою системою спілкування, тоді як неформальний складається у процесі вільної взаємодії і значною мірою визначається характером міжособистісних взаємин.

Не можна не зважати і на той факт, що у неформальній складовій існує полікультурне розшарування учнів. Поряд із цим складається особлива внутрішньокласна ієрархія, заснована на офіційному статусі кожного учня, успішності його навчальної діяльності тощо. Сюди ж треба віднести диференціацію авторитетів, престижу на основі неофіційних цінностей, прийнятих у самому учнівському середовищі. Домінуючим серед мотивів, якими зазвичай керуються молодші школярі, вступаючи у спілкування, виступає необхідність про щось запитати або самому повідомити якусь інформацію.

Усе викладене зумовлює необхідність зосередити цілеспрямовану увагу на формування у молодших школярів етики мовленнєвого спілкування як засобу міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі. В основу виховної роботи з формування етики спілкування у молодших школярів мають бути покладені сучасні педагогічні технології, а також ідея цілісності виховного процесу, що реалізується шляхом застосування комплексного підходу.

Сучасна технологія виховання передбачає насамперед нові взаємини вчителя та учнів, що ґрунтуються на широкому впровадженні особистісно орієнтованого підходу, перенесенні основної частки реалізації його завдань на самостійну діяльність школярів, створення умов, які сприяли б систематичному, активному оволодінню необхідними знаннями і навичками.

Тому вчитель має пам'ятати, що його слово може вселити дитині віру в себе, надихнути на добрі справи, а може принизити, зневірити, відгородити від людей. Тож “мовленнева взаємодія вчителя з учнями має вибудовуватися на засадах рівноправності, взаємоповаги, моральності, супроводжуватися вживанням у мовленні необхідних формул етикету” [2: 148].

Сьогодні у сфері виховання все більшого значення набуває потреба в розвитку особистісної “Я-концепції” дитини, формування у неї шанобливого ставлення як до власного життя, так і до життя іншої людини, підготовка її до нових соціальних умов майбуття тощо. Звідси основна мета виховних технологій убачається в переході від накопичення інформації (репродуктивна діяльність) до набуття вмій і навичок розв'язання проблемних завдань, ситуацій (продуктивна діяльність). Отже, виховний процес має будуватися таким чином, щоб педагог міг приділити належну увагу формуванню особистісного “Я” кожного учня і паралельно з цим розвивати систему спільної колективної діяльності; він повинен “бути сконцентрований на учневі, на розвитку його індивідуальності як у системі колективних стосунків, так і під час проведення індивідуальної виховної роботи” [3: 172], передбачати “формування і розвиток у дитини особистісних цінностей” [1: 3].

Ґрунтуючись на цих ідеях, за основу виховної роботи з формування у підлітків культури спілкування доцільно взяти комплекс особистісно орієнтованих технологій, які

висувають у центр виховної системи особистість дитини, акцентуючи увагу на необхідності створення комфортних, безконфліктних і безпечних умов її розвитку, реалізації природних потенціалів. Особистість дитини в цій групі технологій виступає не просто суб'єктом виховання, а пріоритетним суб'єктом, який є метою виховної системи, а не засобом досягнення якоїсь іншої мети.

У шкільній практиці досить часто спостерігається такий факт: вступаючи в міжособистісні взаємини різних рівнів (з однолітками, вчителями, батьками, іншими людьми), беручи участь у тій чи іншій спільній діяльності, виявляючи своє ставлення (“я жалкую, що так сталося”, “якщо хтось потребує допомоги, необхідно надати її”), молодші школярі залишаються байдужими до змісту висловлювання, в них відсутня та почуттєва основа, яка необхідна для справжнього співпереживання іншій людині, розуміння того, що її хвилює, прагнення надати допомогу, виявити співчуття.

При проведенні виховної роботи з формування в учнів етики спілкування необхідно звертати увагу на розвиток у них емоційного ставлення до морально-етичних принципів, на основі яких будуються їхні взаємини з іншими людьми, розвивається відповідне сприйняття подій, вчинків, явищ. Для розв'язання цього завдання вчителю необхідно враховувати два основні аспекти. Перший з них має передбачати формування у школярів емоційної орієнтації на іншу людину, а другий – забезпечення експресивної виразності спілкування, яка дозволяла б оволодівати мовою почуттів як засобом міжлюдських взаємин.

Тут у нагоді може стати залучення учнів до участі в інсценізації літературних творів, насамперед казок, зміст яких відображає морально-етичні стосунки різних рівнів. У казках яскраво змальовується доброта, щирість, турботливість; засуджується жорстокість, хвалькуватість, недбалість. У багатьох казках висміюються негативні риси характеру, демонструються і всіляко схвалюються позитивні людські якості. Все це дозволяє ефективно використовувати казки у формуванні культури спілкування молодших школярів, залучаючи їх до активної участі в подіях, про які йдеться в казці, спонукаючи до цінування мовлення і позитивних вчинків її героїв.

Дослідження проблеми формування культури спілкування в учнів молодшого підліткового віку засвідчує, що у звичайних умовах дитячого буття нерідко спостерігаються розбіжності між правильним вербальним відтворенням моральних знань і реальною поведінкою. Досить часто означена розбіжність пояснюється недостатністю практичного досвіду особистості щодо втілення наявних у неї знань у власні поведінкові акти. З огляду на це виникає необхідність активізації цього аспекту виховного процесу. З такою метою варто використовувати різноманітні інтерактивні технології, вправи, рольові ігри, інсценізації, колективні творчі справи; де максимально можна використати те, що Волкова Н.П. називає “поліфонією взаємодії” (один із критеріїв діалогічного спілкування). Це означає, що кожен учасник у спілкуванні має змогу викласти власну позицію, шукати рішення у процесі взаємодії з урахуванням усіх думок [2: 34]. Діалогічне спілкування передбачає ставлення до іншої людини як до цінності, неповторної індивідуальності.

Як відомо, формування особистості – це становлення суб'єкта суспільної поведінки й комунікації, безперервний розвиток людини як суб'єкта пізнання та діяльності. У молодшому шкільному віці це – перехід від гри до навчання, зміна різних видів діяльності. Враховуючи вікові особливості дітей молодшого підліткового віку, а також той факт, що значний масив теоретичних знань учні мають змогу одержати під час проведення спеціальних бесід, тому важлива роль у виховній роботі має відводитися різноманітним ігровим методикам.

Рольові та імітаційні ігри, драматизації тощо мають значний виховний потенціал для формування певних правил спілкування, вправлення у виконанні відповідних дій. Це зумовлено тим, що перебування в різних позиціях, їх зміна, взаємини, до яких залучаються діти згідно з правилами, створюють сприятливі умови для кращого сприйняття і розуміння іншого, відчуття його стану, настрою, бажань. Участь в іграх розвиває самосвідомість дитини, її емоційні ставлення диференціюються, а сфера їхньої дії поступово, але

безперервно розширюється. Важливість ігор полягає в тому, що вони виступають самостійним явищем культури і не потребують вироблення штучної мотивації. До того ж ігри мають давню традицію регламентації і творчого перетворення соціальних взаємин у ціннісно-естетичному і функціональному планах.

Аналізуючи сутність ігрових технологій і їх можливості у виховному процесі, дослідники виокремлюють такі їх позитивні ознаки: можливість здійснювати особистісний підхід до кожного учасника завдяки розподілу ролей; детермінація поведінки згідно з прийнятою роллю, що водночас вимагає самостійного прийняття рішення без провокування конфліктної ситуації; колективність роботи учасників, коли “знання, вміння показує не окремий індивід, а вся мікрогрупа, команда, бо рішення виробляється колективно, створюється емоційний мажорний настрій учасників, передумови для формування культури спілкування, поваги до думки іншого” [5: 194].

У формуванні та розвитку всебічної гармонійної особистості школяра важлива роль належить її оточенню, у взаємодії і спілкуванні з яким вона набуває людяності, стає активним творцем соціального та культурного прогресу. У зв'язку з цим перед педагогами постає завдання пошуку такого типу міжособистісних стосунків, який сприятиме найбільш повному й гуманному розкриттю творчих можливостей учасників комунікативного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин // Початкова школа. – 2000. – № 5. – С.1-5.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 256 с.
3. Немов Р.С. Психологія. – М., 1994. – Кн.1. – 450 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
5. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч.посіб. / О.М.Пехота, Б.Д.Будак та ін.; За заг. ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. –К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.

УДК 373.31.036:7.012“3752”

М.В. Ганжа

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИЗАЙНУ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

У статті підкреслюється необхідність особливого підходу до планування та організації педагогічної діяльності та діяльності учнів початкових класів у позакласній роботі, використовуючи потенціал дизайну в естетичному вихованні молодших школярів.

The necessity of the special approach to planning and organization of pedagogical activity and activity of students of primary classes in extracurricular work is underlined in the article, using potential of design in aesthetic education of junior schoolchildren.

Педагогічний процес у школі є єдністю виховних дій, здійснюваних на уроці та в позаурочний час. Урок є провідною, але не єдиною формою навчання і виховання школярів. У ході навчального процесу закладаються основи розуміння дітьми краси дійсності і мистецтва, формування естетичного ставлення до життя [4: 143].

Продовженням роботи з естетичного виховання на уроці є творча художня діяльність учнів у процесі позакласних занять. Естетичне виховання, організоване в позаурочний час, виконує ряд важливих педагогічних функцій. Воно дає можливість успішно здійснювати формування естетичного ставлення до мистецтва і дійсності, сприяє духовному збагаченню